

Hub Holland 2025

REDACTIE:

DRS. JUDITH SCHUELER

STT 74

hub^holland.eu

Stichting
Toekomstbeeld
der Techniek

Hub Holland 2025

Stichting
Toekomstbeeld
der Techniek

De Stichting Toekomstbeeld der Techniek (STT) is in 1968 opgericht door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs (KIVI). In 2001 is STT gefuseerd met de Stichting ter Bevordering van Wetenschappelijk Toekomstonderzoek Beweton. STT voert toekomstverkenningen uit voor thema's op het grensvlak van technologie en samenleving. In het werktraject van een verkenning worden deelnemers aangespoord tot toekomstgericht èn innovatief denken. Uitwisseling en kruisbestuiving tussen deelnemers, elk met een eigen discipline achtergrond en een verschillende werkkring, is het belangrijkste doel van de verkenningen van STT. Dit wordt ook wel aangeduid als 'kennisfusie'. Op deze manier worden visie en toekomstbeelden ontwikkeld. De werkwijze komt voort uit de overtuiging dat mensen de motor zijn tot het in gang zetten van nieuwe ontwikkelingen. Het tastbare resultaat van een verkenning is de publicatie, waarin de bevindingen worden vastgelegd. Een tweede doel van STT is het verankeren van de ideeën en resultaten. Nadat een verkenning is afgerond, moet deze een vervolg krijgen in andere activiteiten. De deelnemers aan een werktraject zijn de belangrijkste ambassadeurs van het ideeëngoed. Daarnaast worden de resultaten verspreid via lezingen en via de media.

Het adres van STT is Prinsessegracht 23, Den Haag.

Correspondentieadres:

Postbus 30424, 2500 GK Den Haag, Nederland.

Telefoon algemeen +31 70 302 98 30

E-mail info@stt.nl

Website: www.stt.nl

Hub Holland 2025

NEDERLAND ALS KNOOPPUNT VAN INFRASTRUCTUREN

REDACTIE: DRS. JUDITH SCHUELER

2007

STT
DEN HAAG, NEDERLAND

COLOFON

Redacteur Judith Schueler, STT, Den Haag

Taalredactie Rosemarijke Otten, STT, Den Haag

Scenarioteksten Floor Basten Orléon, Nijmegen (eindredactie), Wiel Basten, John Huys

Boekontwerp Salabim Design Consultancy BNO, Rotterdam

Beeldmateriaal Harry van der Velde, ZICHT Visie en Verbeelding, Utrecht

Illustratie omslag Harry van der Velde, ZICHT Visie en Verbeelding, Utrecht

Drukwerk DeltaHage bv, Den Haag

STT Publicatie nr. 74

NUR 950

Trefwoorden infrastructuur, Nederland, knooppunt, scenario's, 2025

© 2007 STT, Den Haag

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this work may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Voor de reproductie(s) zoals bedoeld in art. 16b en 17 van de Auteurswet 1912 (ten bate van eigen oefening, studie enz. en/of ten bate van organisaties, instellingen enz.) van een of meer pagina's is een vergoeding verschuldigd. Voor inlichtingen betreffende de hoogte en afdracht van de vergoeding kan men zich wenden tot de Stichting Reprorecht Amstelveen.

Inhoud

Hub Holland 2025	8
Scenario's 2025	14
Global Trust Trader	14
Helianthus Annuus	22
De Gulden Weg	30
Impressies en reflectie	38
Deelnemers scenarioworkshops	46
Samenwerkingspartners	50

Hub Holland 2025

Judith Schueler¹

In het openbare leven is het moeilijk een activiteit te bedenken onafhankelijk van infrastructures. Infrastructures faciliteren de verplaatsing van mensen, geld, energie, goederen en informatie via het spoor, over weg en water, door de lucht en onder de grond met kabels en pijpen. Denk aan schepen die met duizenden containers de Rotterdamse haven binnenvaren om hun lading over te slaan op boot, trein en vrachtwagen; of aan de ontelbare hoeveelheid bits en bytes die door kabels heensnellen bij de Amsterdam Internet Exchange; of aan de duizenden mensen die per uur landen en opstijgen van Schiphol. De infrastructures die dit mogelijk maken zijn, direct of indirect, onderdeel van ons dagelijks leven en essentieel voor het draaien van de Nederlandse economie. De Stichting Toekomstbeeld der Techniek (STT) verkent toekomstige ontwikkelingen van infrastructures voor 2025 vanuit het oogpunt van Nederland als knooppunt van transnationale infrastructurele netwerken. Met de drie prikkelende scenario's van dit boekwerkje wil de STT de discussie over deze ontwikkelingen initiëren.

¹ STT, Den Haag.

Hoe te beginnen met nadenken over de toekomst van infrastructuren? In Nederland realiseren we ons de complexiteit van infrastructurele systemen, vooral wanneer er iets misgaat. Een storing of ongeluk toont de vervlechting aan van de samenleving en haar infrastructuur. Op die dramatische momenten komen de onderliggende verantwoordelijkheden en afhankelijkheden van het systeem aan de oppervlakte. Een grote storing in de computers van de Nederlandse Spoorwegen toont bijvoorbeeld aan hoeveel mensen van het openbaar vervoer afhankelijk zijn; hoe de minister van Verkeer en Waterstaat daarover verantwoording moet afleggen in de Tweede Kamer; welke centrale rol ICT speelt in het reilen en zeilen van het spoornetwerk; welke belangenorganisaties het woord voeren; en welke impact het heeft op de Nederlandse economie. De dag daarna kunnen we, bij wijze van spreken, weer gedachteloos met een krantje en koffie de trein instappen, maar door de onderbreking zagen we wel even het ingewikkelde en kwetsbare web dat maakt dat infrastructuur functioneren. Op deze momenten blijkt ook dat het niet alleen gaat om fysieke, 'harde' infrastructuur, maar dat de 'zachte' randvoorwaarden van even groot belang zijn.

Het systeem bestaat naast de 'harde' infrastructuur, zoals spoorrails, kabels en waterwegen, ook uit wet- en regelgeving, instituties en organisaties, standaarden, en connectie met andere infrastructuur. Daarbij zijn mensen betrokken die infrastructuur ontwerpen, financieren, bouwen, onderhouden en gebruiken.² Alleen onder deze voorwaarden werken de systemen zoals we dat willen en afspreken, bijvoorbeeld punctueel, betrouwbaar en toegankelijk.

² De Zweedse techniekhistoricus, Arne Kaijser, omschrijft infrastructuur als 'infrasytemen' waarbij hij technische systemen aanduidt die als nutsvoorziening functioneren. Ze zijn publiek toegankelijk en vervullen een fundamentele rol in de samenleving. Zie [Kaijser, 2003].

Bovendien lijken deze zachte factoren soms moeilijker te veranderen of op te bouwen dan de aanleg van harde infrastructuren. Kortom, nadenken over de toekomst van infrastructuur betekent ook dat er oog moet zijn voor bredere maatschappelijke ontwikkelingen.

Waar te beginnen met nadenken? Opvallend genoeg presenteert Nederland zichzelf graag als knooppunt of ‘hub’ van internationale infrastructurele netwerken. Schiphol wil de gateway naar Europa zijn, de Gasunie pleit voor een gasrotonde in Nederland en de Rotterdamse haven presenteert zich als ‘mainport’. Deze knooppuntmetafoor roept beelden op. Op knooppunten gebeurt iets: Het is een centrale plek waar verschillende stromen (vliegtuigen, mensen of gas) samenkomen. De positieve associaties volgen uit de meerwaarde die er op deze knooppunten gecreëerd wordt. Schiphol doet meer dan het verwerken van passagiers; op Schiphol komen allerlei verschillende infrastructuren bij elkaar. Denk bijvoorbeeld aan de treinen die onder Schiphol arriveren en de grote parkeerplaatsen voor auto’s. Eveneens bestaat er op deze plekken bedrijvigheid, gevoed door de nabijheid van de luchthaven. Op knooppunten komen vanuit verschillende richtingen werelden en infrastructuur bij elkaar: er gebeurt iets, bloeit iets, broeit iets. Het zijn van een internationaal knooppunt heeft schijnbaar iets aantrekkelijks voor Nederland. Het geeft de mogelijkheid om meerwaarde te creëren uit plekken waar internationale infrastructuur samenballen en elkaar kruisen. Ook biedt het Nederland een manier om zich internationaal te positioneren. De vraag is hoe Nederland deze rol als ‘hub’ in de toekomst kan blijven vervullen.

Nu al is het duidelijk dat bestaande knooppunten tegen hun grenzen aanlopen door bijvoorbeeld ruimtegebrek, geluidsoverlast en congestie. Daarnaast spelen ontwikkelingen binnen en buiten de Nederlandse grenzen een belangrijke rol van betekenis, die soms niet eenvoudig te beïnvloeden zijn, zoals de stijging van de zeespiegel, Europese wetgeving, of de opkomst van andere knooppunten ter wereld. De vraag is dus hoe robuust het beeld van Nederland als knooppunt is in een veranderende wereld. Formeel geformuleerd: hoe kan Nederland zich op profijtelijke en duurzame wijze positioneren in transnationale infrastructurele netwerken anno 2025?

STT heeft deze vraag ‘Nederland als knooppunt van transnationale infrastructurele systemen’ als uitgangspunt genomen voor haar verkenning naar de toekomst van infrastructurele netwerken in Europa. Dit is ook het centrale thema in dit boekwerkje. We schetsen drie brede contexten waarbinnen de infrastructurele ontwikkelingen zich zouden kunnen voltrekken, waardoor het mogelijk is om na te denken over het voorliggende vraagstuk. Het gaat daarbij om een eerste aanzet voor het formuleren van een langetermijnvisie op infrastructuurontwikkeling, onlosmakelijk verbonden met maatschappelijke ontwikkelingen.

Onder de titel HubHolland.eu zijn in 2007 verschillende workshops georganiseerd die aanhaken bij deze vraag, waaronder twee scenarioworkshops.

SCENARIOWORKSHOPS

Voor complexe maatschappelijke vraagstukken zoals de toekomst van infrastructuur netwerken, kunnen scenario's [Asselt, 2005] waardevolle inzichten verlenen. Ze bieden de mogelijkheid om buiten de waan van alle dag na te denken over belangrijke toekomstige thema's en om wensbeelden, zoals het zijn van een knooppunt, tegen het licht van verschillende toekomsten te houden. Scenario's dwingen om na te denken over de vraag 'wat moeten we doen wanneer dit scenario werkelijkheid zou worden?' Als zodanig zijn ze geen doel op zich, maar een middel om over deze toekomsten na te denken. De scenario's die we u in dit boekje presenteren, komen voort uit twee workshops die STT in september 2007 faciliteerde en waarin een breed deelnemersveld participeerde (de deelnemers staan vermeld bij elk scenario).

Voor deze workshops hebben we de 'Shell global scenarios to 2025' als basis genomen [Shell, 2005]. Deze bieden drie doordachte, beargumenteerde en alternatieve wereldbeelden.

De scenario's gaan uit van drie samenlevingsvarianten, waarin partijen een oplossing zoeken voor de ontstane vertrouwenscrisis en het afnemende veiligheidsgevoel in de huidige maatschappij. Elke wereldbeeld schetst andere onderlinge verhoudingen tussen drie partijen: de overheid, de samenleving en het bedrijfsleven. Deze partijen vertegenwoordigen respectievelijk handhaving en veiligheid, sociale cohesie en doelmatigheid. In elk scenario verliest een partij en domineren de beide andere. Deze verhoudingen zijn in een driehoek weergegeven, waardoor er op de drie assen verschillende maatschappijbeelden ontstaan. Door hun nadruk op variërende governancestijlen sluiten ze aan bij de visie op de harde en zachte factoren van infrastructurele netwerken. Aan de hand van resultaten uit eerdere bijeenkomsten hebben we de Shell-scenario's aangekleed. Zo vulden we de scenario's aan met vier randvoorwaardenscheppende thema's, namelijk de toekomst van Nederland als knooppunt van knooppunten; de toekomst van transnationale infrastructurele netwerken; de rol van publieke waarden; en de rol van standaarden. Door deze thema's voor elk scenario te doordenken, ontstonden drie nieuwe scenario's (u kunt ze nalezen op de website). Deze vormden de basis voor de discussie in de tweede workshop over Nederland als knooppunt van transnationale infrastructurele netwerken. Uit deze workshop volgen de scenario's die u in dit boekwerkje kunt lezen.

Op basis van deze schetsen beantwoordden de deelnemers van de twee workshops de volgende vragen: Hoe zien infrastructurele systemen eruit in deze scenario's en hoe positioneert Nederland zich daarin? In welke mate kan Nederland een knooppuntfunctie vervullen? Wat is de meerwaarde van de eventuele bundelingen van infrastructuur voor Nederland? Wat zijn de zwakke en sterke punten?

Een breed en gemêleerd deelnemersveld beantwoordde deze vragen. Participanten uit het bedrijfsleven, de overheid en onderzoekswereld namen deel op persoonlijke titel en werden aangesproken op hun expertise en ervaringen. Het welkomstwoord verzorgde mevrouw Karla Peijs, die de deelnemers aanspoorde om te proberen radicaal anders te denken dan dat ze normaal gesproken gewend zouden zijn. "Als u liberaal bent, denkt u dan eens als een socialist." De inhoudelijke inleiding op de scenario's kwam van Ewald Breunese van Shell. Hij riep vooral op om te proberen de scenario's in hun extreme vorm serieus te nemen, omdat daarmee het gedachte-experiment meer oplevert dan wanneer iedereen bij voorbaat de scenario's zou doen verwateren. Daniël Tijink (EZ), Louis Meuleman (RMNO) en Judith Schueler (STT) modereerden de discussies³. Bij deze workshop waren tevens drie tekstschrijvers aanwezig en een visueel notulist. Zij hebben deze bundel van teksten en tekeningen voorzien. Zowel tekst als beeld geeft op creatieve wijze

3 STT wil Daniël Tijink, Ewald Breunese en Louis Meuleman bedanken voor hun meedenken tijdens het gehele proces.

uitdrukking aan de discussie tijdens de workshop. In deze bundel meanderen ze samen, bieden elk een eigen kijk en vullen elkaar aan.

Het is belangrijk om u vooraf te vertellen dat de geschetste werelden van de scenario's 'Global Trust Trader', 'Helianthus' en 'De Gulden Weg' geen wensbeelden zijn en ook geen voorspellingen. De drie verhalen willen aanzetten tot nadenken. Ze bieden een opstapje om te discussiëren over de positie van Nederland in transnationale infrastructurele netwerken en om de discussie in een breder perspectief te plaatsen. Het is de bedoeling dat met deze wereldbeelden nieuwe relevante thema's en vragen opkomen, waarmee STT haar verkenning zal voortzetten, maar hopelijk vinden ze hun weg naar andere organisaties.

Met deze kleine bundel nodigen we u uit zich te verplaatsen naar 2025. U valt er middenin. U bevindt zich plotseling in een rumoerige collegezaal, in een broeierige bijeenkomst of in een genoeglijke huiskamer. Er gebeurt van alles en al lezend krijgt u een beeld van Nederland anno 2025. Waar maken Nederlanders zich druk om? Wat is vanzelfsprekend? Waar steken ze hun energie in? Wie heeft de touwtjes in handen en welke groepen komen er bekaaid vanaf? En natuurlijk: Hoe zien de infrastructurele systemen eruit? Hoe kan Nederland haar rol als knooppunt vervullen?

REFERENTIES

- Asselt, M.B.A., van, Rotmans, J., Rothman, D.S. (2005). *Scenario Innovation. Experiences from a European Experimental Garden*. Taylor & Francis, London
- Kaijser, A. (2003). Redirecting Infrasytems Towards Sustainability. What Can We Learn from History? In: Biel, A., B. Hansson, M. Maartensson, (ed). *Individual and Structural Determinants of Environmental Practice*. Ashgate. 152-179
- Shell (2005). *Shell Global Scenarios to 2025. The Future Business Environment: Trends, Trade-Off's and Choices*. Global Business Environment, London

2025: Global Trust Trader

Floor Basten¹

.....
¹ De deelnemers aan dit scenario waren: Judith Schueler (voorzitter), Jan Anne Annema, Tineke Egyedi, Joost van der Hart, Ad van Ommen, Ernst Storm, Elise Verberg, Jan Vreeburg, Michiel van Well, Floor Basten (verslag).

Tijdens het vak Recente Nederlandse Geschiedenis aan de International Deloitte University licht professor Van Engelen met verve het beginpunt van die recente Nederlandse geschiedenis toe.² “Met lede ogen zag Nederland hoe het spel op de wereldmarkt zich ontwikkelde tot deze toestand van ‘low trust globalisation’. Wat anders kan een land, dat alleen al vanwege zijn afmeting gedwongen is te denken in termen van SMALL = BEAUTIFUL, doen dan huiveren bij de aanblik van groeiende wereldmachten? Voor een megaknooppunt is Nederland immers te klein. We zijn niet voor niets bedreven in nano-infrastructuur. Het buitenland lacht dan misschien wat meewarig om ons gepuzzel op vierkante meters, om onze multiplex havens en luchthavens die gekenmerkt worden door een hoge mate van samenwerking, maar we kunnen gewoon niet anders! De bodemgesteldheid en de stijgende zeespiegel staan geen dubbeldeks autowegen noch een groot infrastructureel netwerk onder de grond toe. Nee, geen megaknooppunt binnen onze grenzen, hoe spijtig ook. Maar wie kent niet de gevleugelde woorden waarin een klein land groot kan zijn?”

Een tweede factor, naast de fysieke beperkingen die het land ons door zijn omvang oplegt, is dan ook de Nederlandse omgang met gezag. Daar zijn we beducht om. Hebben wij geen land gewonnen op het nota bene door God, anders toch zo’n door ons geliefd of gevreesd karakter, gegeven water? Afijn, terug naar het eerste decennium van deze eeuw. Toen werd duidelijk dat deze ontwikkeling van low trust globalisation de wereld in een ijzeren greep hield en nog lang zou houden: ‘There Is No Alternative’ of TINA lag op ieders lippen bestorven en gonsde tijdens de vergaderingen van het World Economic Forum en door de gangen van elke G7-, G8- en WTO-top. Wat betekent TINA kortweg?” onderbreekt hij zijn betoog met een vraag aan de zaal. “Meedoen of verdwijnen”, scanderen de studenten. Ze weten dat dit een tentamenvraag is. “Heel goed”, constateert professor Van Engelen tevreden. “Toentertijd beseft men dat, als er toch geen ander alternatief is dan een geïsoleerde positie op de wereldmarkt, het beter was zich aan te sluiten bij de ‘coalition of the willing’. Men belegde rondetafelgesprekken met experts over wat Nederland anders dan een fysiek megaknooppunt te bieden had en kwam, uiteraard ingegeven door de historie, tot de conclusie dat Nederland wereldberoemd is vanwege zijn omgang met water. En waar gaat het om bij beperkte innovatie?” vraagt hij opnieuw. “Bestending en vermeerdering van waar men sterk in is”, antwoordt de studente tot wie hij zich richt. “Juist. Heel juist. Waarom je blind staren op een fysieke infrastructuur als je een virtuele infrastructuur van kennis over water in huis hebt? Het besef drong door dat we beschikten over kennisinstututen van wereldniveau, vooral op dat gebied. Natuurlijk, we waren ook goed in de maakindustrie en agrocultuur, maar we wilden ons concentreren op een à twee kenniswaardeketens en het zag er naar uit dat we de concurrentie

² Hij doet dat in het Chinees, maar de weergave ervan is voor het leesgemak in het Nederlands; alle uitdrukkingen tussen aanhalingstekens zijn onvertaald overgenomen uit het oorspronkelijke betoog van professor Van Engelen.

uit Azië en Latijns-Amerika niet zouden kunnen bijbenen. Bovendien werden de ruimhartige investeringen in bekabeling en breedband zichtbaar: praktisch alle huishoudens waren aangesloten op internet en de digitale handel bloeide volop. We zien dat nu nog terug in het veilingwezen, waarover zo meteen meer. Ook universiteiten werden deels virtueel, boden eerst colleges via het net aan en later hele curricula. Dat is nu weer teruggedraaid, omdat men meende te weinig controle op het leren van de studenten te behouden. En zo zitten we nu weer 'gezellig' met z'n allen in een zaal. Maar ik dwaal af.

LOW TRUST WORLD

Tijdens deze gesprekken bleek namelijk ook dat Nederland zich nog op een andere verworvenheid kon beroemen. Was immers de regio van de Randstad niet al eeuwenlang een 'low trust world'? Natuurlijk, er moest gepolderd worden, letterlijk en figuurlijk, maar deden onze voorouders dat vanuit een echt gemeend vertrouwen, of was hier eerder sprake van pragmatiek die het gewin van de Hollandse steden zeker moest stellen?" "Hebben wij geen wantrouwen in onze volksaard ingebakken?", vroeg iemand zich tijdens een van die rondetafels plotseling hardop af. Het was toen net de periode van de discussie over de nationale identiteit. "Zouden wij in een omgeving die niet door water bedreigd werd tot vergelijkbare samenwerking kunnen komen?" Neen, zo meenden de aanwezigen. En dat was een terechte constatering, want zo werken onze multiplex havens en luchthavens vandaag de dag in feite ook. Een afgedwongen samenwerking doordesemd met wantrouwen. "We hebben er nota bene onze democratie aan te danken! Dát was pas een 'coalition of the willing'. Pompen of verzuipen, 'simple as that'." Men knikte heftig en instemmend. "De waterschappen, daar is toch onze democratie ontstaan? Wie niet

meedeed, moest zich dáár verantwoorden”, bracht een ander in. Ja?” geeft hij een student met zijn vinger omhoog de gelegenheid een vraag te stellen. “Professor Van Engelen, is dat niet een mythe van die waterschappen en de democratie?” De zaal zucht ongeduldig. Dat is toch geen tentamenvraag? Altijd weer dezelfde uitslover. Wil zeker rechter worden aan de World Court. Maar professor Van Engelen is opgetogen: een vraag uit de zaal! En nog een kritische ook! Zijn collega’s zullen jaloers zijn. “Een interessante opmerking, maar voor dat moment niet relevant. Want of het een mythe is of niet doet niets af aan het belang dat men eraan hecht. Afijn”, hervat hij zijn betoog, “weer een ander bladerde door ‘Ijsberenplaag op de Veluwe’, de bundel die jullie nu ook gebruiken, maar die toen pas, in 2007 meen ik, was uitgebracht.³ “Ik lees hier”, begon hij enthousiast, “dat straks internationale conflicten niet meer gaan om delfstoffen, maar om het toenemend schaarser worden van drinkwater. Met onze ervaringen en vooraanstaande kennisinstututen kunnen we de problemen die steeds meer landen krijgen door global warming en de stijging van de zeespiegel helpen”, parafraseerde hij verder. “En hebben we in Den Haag niet al het Vredespaleis, het Internationale Gerechtshof, de gevangenis van Scheveningen en verschillende tribunalen?” vulde iemand aan. Na verschillende rondes was het pleit beslecht: in deze wereld van low trust globalisation zou Nederland zich specialiseren in virtuele kennisnetwerken over water en rechtspraak, ondersteund door een kennisnetwerk over ICT. Een duidelijke keuze die ten koste ging van expertise in de agrocultuur en maakindustrie, de reden waarom we alles moeten importeren behalve drinkwater en accountants. Dat zijn nou eenmaal de kosten van de keuze die we destijds maakten en waaraan we wilden vasthouden, want waarom steeds het werk van onze voorgangers tenietdoen? We hebben ons volledig in het vechtersmodel van low trust globalisation gestort en kozen als wapens onze kennis van water en onze scheidsrechtersrol. Die laatste konden we, zoals jullie weten, pas geheel en al innemen nadat we Liechtenstein, Denemarken en nog een paar andere kleine landen in een moordende concurrentie achter ons lieten.

GLOBAL TRUST TRADER

En zo werden we ‘global trust trader’. Dat is trouwens ook een strategisch sterke zet geweest in het naar ons toehalen van het mondiale veilingwezen. Hoewel we geen megaknooppunt zijn, verlopen vele miljoenen transacties virtueel wel via dit land, juist vanwege onze status als neutrale scheidsrechter. Des te beter dus dat we de andere industrieën hebben afgestoten. Je kunt nu eenmaal niet én scheidsrechter én speler zijn. Daarom hebben we ook nog onze eigen ICT-ontwikkeling. Beter immers ook om de ondersteuning in eigen beheer te houden. Die laatste keuze was overigens ook het begin van deze universiteit, komt professor Van Engelen aan het eind van zijn referaat. “Maar

³ De bundel ‘Ijsberenplaag op de Veluwe’ (geregigeerd door Roel in ‘t Veld en Hans van der Veen) was als uitgave van Horizonscan destijds (anno 2007) te bestellen via <http://www.cos-toekomstverkenningen.nl/publicaties/bestellen.html>.

dat weten jullie natuurlijk al lang. Jullie zijn hier immers komen studeren om superaccountant te worden en de megaspelers van deze wereld te controleren of bij te staan bij hun controles. Vergeten jullie niet op weg naar buiten jullie hand goed tegen de scan aan te houden? Graag de handpalm óp de rode streep en dan de vingers strekken. Vorige week hoorde ik van de administratie dat er minder mensen waren weggegaan dan dat er binnen waren gekomen. Heel vervelend incident. En”, zo roept hij de vertrekkende studenten na, “succes met jullie tentamens volgende week!”

En er is werk in overvloed voor de afgestudeerden van de International Deloitte University, een particuliere universiteit gespecialiseerd in juridische disputen over aansprakelijkheid en globalisering. Hun werkterrein bestrijkt de hele wereld, maar velen verlaten Nederland niet. Waarom zouden ze ook? Nederland is de global trust trader waarop de ogen van de hele wereld gericht zijn als het gaat om betrouwbare arbitrage. En die is dagelijks nodig. Het begon allemaal aan het begin van de 21^e eeuw, toen bleek dat de dominantie van sterke merken op de markt zich voortzette in wat men destijds de creatieve economie noemde. Op basis van het werk van Jane Jacobs en de latere deels aangepaste herhaling van haar boodschap door Richard Florida zagen de overheden (van gemeenten tot en met het rijk) het belang in van het versterken van de kleine economie ten gunste van het leven in krachtwijken. Tegelijkertijd werd op nationaal niveau ingezet op de kenniseconomie ten gunste van een stevige positie in de wereldeconomie. Beide beleidslijnen, micro-economie in de wijken en macro-economie in de kennissamenleving, leidden tot een eenzijdige versterking van de creatieve economie; maar omdat de strijd om het intellectuele eigendom al in het voordeel van de grote merken was beslecht, mondde dit uit in lange zittingen in de rechtbank en lange rijen voor het octrooibureau. De race in het verkorten van ‘time to market’ veranderde in een race naar ‘time to patent’, waarbij de grote spelers duidelijk in hun voordeel waren. Anno 2025 geloven marktpartijen heilig in het adagio BIG = BEAUTIFUL en maken ze de micro-economie ondergeschikt aan hun eigen strategieën door een beleid van verticale integratie (van straat tot bovenstaat), waarbij zij de gehele keten van grondstof tot markt beheersen via strenge contracten. Toeleveranciers zijn mede aansprakelijk voor de kwaliteit van het eindproduct, consumenten zien zich gebonden aan exclusieve servicecontracten (“eens een Nokia, altijd een Nokia”). Er is sprake van groot wantrouwen tussen de megaspelers onderling, maar ook in de ketens van elk van hen. Werknemers hebben zonder uitzondering geheimhoudingsplicht, of ze nu koffie schenken of miljoendeals sluiten. En om het marktaandeel te controleren wordt datamining op grote schaal toegepast. Bedrijven luisteren mee met telefoongesprekken, houden via RFID bij welke mobiliteitspatronen hun klanten in winkelzones vertonen en stemmen hun reclameboodschappen af op

de informatie die ze via domotica en internet van afzonderlijke huishoudens verzamelen ('diversified marketing'). Van deze maatregelen zou men voorheen gezegd hebben dat ze de privacy van consumenten grof schenden. Maar privacy is al lang geen hot issue meer. Burgers waren door de dreiging van terrorisme al gewend geraakt aan een groeiend aantal maatregelen dat hun leven voor de overheid transparant maakte. Ze waren bereid gegevens over hun privéleven aan de staat prijs te geven in ruil voor een gevoel van veiligheid. Het tijdperk van transparantie, waarin hun hebben en houden ook voor de markt zichtbaar is, leidt dan ook nauwelijks tot maatschappelijk protest. "Iedereen met de billen bloot" is niet langer als strijdkreet aan de naturalisten voorbehouden, maar beschrijft op plastische wijze het algehele gevoel: als je niets te verbergen hebt, dan moet je er ook niet om malen anderen in je leven te laten spieden. Toch? En onder de maatschappelijke pressie die er wél was, gaven overheid en markt ook meer van hun gegevens en gegevensverzameling bloot. Overigens is er niets frivools aan de aldus ontstane naaktheid. In de huidige fase moet iedereen transparant zijn over zijn transparantie en is de hypertransparantie die daarvan het gevolg is tevens aanleiding voor groter onderling wantrouwen. De markt komt er zelf niet uit en kijkt naar overheden om dwingende maatregelen op te leggen. Overheden, op hun beurt, steunen op een groeiend corpus van particuliere toezichhouders, accountants en controllers die op hun beurt, in hevige onderlinge concurrentie, de standaarden voor betrouwbaarheid trachten te bepalen.

Maar wie in een glazen huis woont, moet — zeker in deze omstandigheden van het naakte leven — niet met stenen gooien. Er heerst dan ook onder de megaspelers een grote behoudzucht en er is sprake van weinig innovatie. BIG = BEAUTIFUL veronderstelt immers doorgaan op gebaande, succesvol

gebleken paden. Het 'creatieve' in de creatieve economie is verworden tot creativiteit in het vinden van de mazen in de wet. Om de megaspelers van dienst te zijn, besteden staten niet alleen kapitalen aan infrastructuur om de in het Westen bedachte concepten in hun maakindustrie te realiseren en te multipliceren, maar ook aan het dichten van die mazen.

GIDSLAND

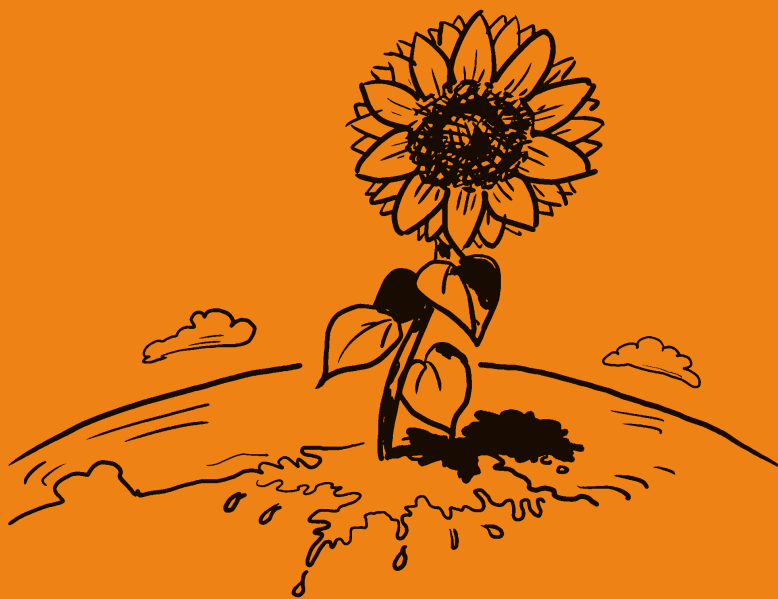
leder van hen, China voorop, samen met de VS, Rusland, maar ook andere krachtige staten, speelt anno 2025 ter bescherming van de — vaak alleen op papier binnen hun grenzen gevestigde — multinationals het spel volgens zijn eigen regels en tracht deze regels tot inzet te maken van een mondiaal machtsmonopolie op het intellectuele kapitaal. Piraterij bloeit als nooit tevoren, net als de discussie over wat het is en wie zich eraan schuldig maakt. De keuze van Nederland om zich als mondiale scheidsrechter op te werpen bleek een gouden keuze. Het land had al de reputatie van schakelland, van intermediair en makelaar. Tot compromissen bereid, zoals uit de historie blijkt, en klein genoeg om voor de grote supermachten geen bedreiging te vormen. Als global trust trader vernieuwt Nederland zijn imago als gidsland. Maar we weten allemaal dat een kracht ook een zwakte kan worden: geen verfrissende nieuwe visies, geen daadkrachtig optreden, weinig zicht op alternatieven en vernieuwingen voor de lange termijn die langzaam, zo niet moeizaam, tot stand komen. In de sfeer van strenge regelgeving is het moeilijk af te wijken. Toch trapt Nederland niet in de val van eenzijdigheid. Er is immers ook een lange traditie van maling aan de regels, van strenge regels aan de ene kant en volksport nummer 1, er onderuit proberen te komen, aan de andere kant. Maar goed ook, want te zuiver water bevat geen vis. Plaatsen met handhavingsproblemen, zo werden vrijplaatsen vroeger genoemd. In 2025 heten ze vrijheidslaboratoria, fysieke en virtuele biosferen met transparante membranen zodat men kan observeren hoe mensen leven met verschillende doseringen van (hyper)transparantie. Hier vinden onder andere de experimenten van open innovatie plaats, omdat men gewoon ook nieuwsgierig is gebleven naar de resultaten die deze in een low trust globalisation ongewone vorm van ondernemen zou opleveren. Uiteraard wel onder toezicht van de overheid, die het recht behoudt in te grijpen. Want als mondiale arbitrage is Nederland natuurlijk een glazen huis bij uitstek. Ook de scheidsrechter wordt gecontroleerd. Aan zijn integriteit mag niet getwijfeld worden. Hij moet roomser zijn dan de paus. Het gedrag in de vrijheidslabs wordt dan ook streng gemonitord en met elkaar vergeleken op doseringen van hypertransparantie. Daarmee zijn deze biosferen gedomesticeerde vrijplaatsen geworden met streng bewaakte grenzen, precies wat de overheid altijd al wilde. Een compromis, zeg maar, hoewel onduidelijk is of de bewoners van deze sferen aan de onderhandelingstafel hebben gezeten om het compromis te helpen sluiten. Weten zij eigenlijk dat zij

leven in panoptica en dat zich daarbuiten een overheid en een markt bevinden die toekijken, intussen druk aantekeningen neerkrabbelend? En er zijn meer laboratoria, want Nederland is zich blijven specialiseren in water. Al deze laboratoria zijn verbonden aan universiteiten, waar studenten uit de hele wereld kennis opdoen van de Nederlandse prestaties op het gebied van water, recht en bestuur. Ze maken integraal deel uit van de kenniswaardeketens. Deze ketens omvatten onderwijs en onderzoek, maar ook exploitatie en export van de producten ervan. En het is belangrijk om ze goed op orde te hebben en te onderhouden, want daarmee verschaffen ze niet alleen werkgelegenheid van hoog tot laag, maar kunnen ze tevens dienst doen als etalage voor het toestromende mondiale toerisme, met name afkomstig uit China. Chinezen worden bij de grens wel streng gecontroleerd op piraterij. Wat dat betreft is Nederland al uit de discussie. Een gidsland pur sang. En recht door zee.

2025: Helianthus Annuus

Floor Basten¹

.....
¹ De deelnemers aan dit scenario waren: Louis Meuleman, (voorzitter), Erik van de Burgwal, Wil van Egdom, Roelof Jan Molemaker, Lena Shafir, Hans van der Veen, Henk de Vries, Eddy Westerveld, John Huys (verslag).

De kersverse voorman Jan de Geus van de radicale beweging De Beuk Erin (DBE) opent de eerste vergadering van 2026 met het demonstratief vertrappen van een zonnebloem, sinds enige tijd het symbool van het huidige economische beleid van Nederland dat zich sterk maakt voor verregaande samenwerking met het buitenland. Hoewel? Buitenland? Het lijkt wel of er geen buitenland meer is. De wereld is één grote stroom van goederen en mensen. Binnenland en buitenland, het maakt geen enkel verschil meer volgens de zonnebloemadepaten. Het binnenland is het buitenland. En dat is een doorn in het oog van DBE, want het wil noch Amerikaanse, noch Chinese, noch wat voor exotische praktijken dan ook binnen de eigen grenzen. En bovenal: het wil weer grenzen. De menigte in de sporthal van de Utrechtse achterstandswijk die enkele jaren geleden de bakermat was voor de DBE, stampvoet mee, de vuisten gebald in de lucht.

Als De Geus even later belooft dat hij als nieuwe leider ervoor zal zorgen dat de beuk in 2026 eindelijk écht erin gaat, is het instemmende gejoel van de minderbedeelden tot ver buiten de sporthal te horen. “Dit wordt het jaar waarin we harde acties niet schuwen om een groter deel op te eisen van de welvaart die Nederland nu al een aantal jaren overspoelt, maar die aan ons voorbij gaat. We pikken het niet langer dat het gros van Nederland de zakken vult, terwijl wij creperen in achterstandswijken”, schreeuwt hij strijdlustig.

GRENZELOOS VERTROUWEN

De contouren van dit scenario waren al zichtbaar in 2007, het jaar waarin wijze mannen en vrouwen in workshops bijeenkwamen om na te denken over de mogelijkheden van Nederland als profijtelijk en duurzaam knooppunt van transnationale infrastructures. Toen al waren de waarschuwingen niet van de lucht: de mogelijke toestand van fluïde grenzen zou niet voor iedereen een feest zijn. “In dat scenario is Nederland erg leuk voor degenen die mogen meedoen, maar niet bepaald voor degenen aan de zijlijn”, voorspelde men bijna twee decennia geleden al. Het doel van deze workshops was een scenario te ontwikkelen in welke richting de economie van Nederland zich zou kunnen ontwikkelen. Of beter: zou ‘moeten’ ontwikkelen. Men was in de ban van keuzes en wilde een eenduidig beeld van de gewenste toekomst. Dat De Geus niet bij die workshops aanwezig was, is niet alleen te verklaren uit het feit dat hij toen nog in de luiers liep. Zijn type werd domweg niet uitgenodigd. Dat er een groep afvallers zou zijn, nam men dus gemakkelijk op de koop toe; vooral omdat deze ‘men’ niet tot die groep behoorde.

De groep medelanders die inderdaad niet meekan met de recente economische ‘boost’ mag dan een kleine minderheid vormen, verklaarbaar is het ongenoegen zeker. Met lede ogen heeft de minderheid toegezien wat de

2030

*Dit heette vroeger
Nederland!*

gevolgen waren van de samenwerking en onderhandelingen tussen de VS, Europa, de krachten in het Midden-Oosten en de Iraakse regering. De stabilisatie van de democratie in Irak leidde in Nederland tot een overmatig geloof in het Nederlandse poldermodel. Sindsdien schept het welvarende en tolerante Nederland een grenzeloos vertrouwen in zichzelf en in de wereld om zich heen. Dat geldt vooral voor de mondige, slimme, hoogopgeleide burger. Deze duidt de delta aan de Noordzee steeds vaker aan met 'Nederland', met haakjes om aan te geven dat men dit gebied zo 'noemt', niet omdat deze regio Nederland 'is'. Tijdens de eerdergenoemde workshops is dit ook voorzien. Toen al zag men die kleinere afzonderlijke netwerken als vijvers die soms in elkaar overvloeien en later ook weer kunnen opdrogen, maar die dan wel een bijdrage zouden hebben geleverd aan de kruisbestuiving en de diversiteit in Nederland. Feitelijk bestaat er dan geen 'binnen' en 'buiten' Nederland. Dat vond men geen bedreiging, maar een natuurlijk gevolg van een internationaal georiënteerd, multicultureel, idealistisch en kansrijk droomscenario. Het prototype van goedbedeeld 'Nederland' met zijn multiculturele achtergrond en zijn ingebakken handelsgeest voelt zich als een vis in het water van deze vloeibare wereld, waarin alles stroomt, niets blijft. Goederen, diensten, kapitaal, mensen, informatie, kennis, alles vloeit in rap tempo en volgens vaak wisselende kanalen het land in en uit. De alsmaar sneller groeiende behoefte aan goed onderhouden en nieuwe infrastructurele netwerken om al die stromen te accommoderen voorzagen men in 2007. De fysieke infrastructuur is in 2025 op

Europese schaal vervolmaakt. Het goedertransport vindt voor een belangrijk deel per spoor plaats. De binnenvaart vertoont geen sterke additionele groei, wel het gebruik ervan. Omdat de autosnelwegen in deze heksenketel verstopt zijn geraakt, kiest het langeafstandspersonenvervoer al geruime tijd voor de HSL. Korte afstanden overbruggen personen voornamelijk met metroachtige systemen. De overvolle wegen vormen een bedreiging voor de leefbaarheid en daarmee voor de reputatie en het vestigingsklimaat van Nederland.

REGIEFUNCTIE

De versteviging van de positie van Oost-Europa en de Oekraïne leidde tot een verschuiving van het economische zwaartepunt naar het oosten. De natuurlijke voorkeurspositie van Nederland werd daardoor kleiner. Dat heeft de dominantie van de mainports behoorlijk aangetast. Op de wereldranglijst van belangrijke havens is Rotterdam gekelderd naar de twintigste plaats. Een belangrijk deel van het vrachtvervoer via Schiphol heeft plaatsgemaakt voor extra personenvervoer. En de meerderheid vindt dat prima. De deuren staan immers wagenwijd open en iedereen doet dat waarin hij of zij goed is. Nederland vindt het geen punt dat (lucht)havens en andere grote fysieke infrastructuurle voorzieningen in handen van buitenlandse partijen vallen. Alles is te koop, nietwaar? De ontwikkeling van Slochteren tot een gasrotonde, zelfs wanneer de Nederlandse gasbel binnenkort leeg is, biedt altijd nog perspectief, ook als deze in de toekomst net als Schiphol en de Rotterdamse haven in buitenlandse handen mocht vallen. Tegenover deze vorming van grote internationale conglomeraten staat dat de behoefte aan virtuele infrastructuurle netwerken in Nederland vooral kansen biedt voor kleinere, private partijen. In de nieuwste economische machtsverhoudingen in Europa mag het belang van Nederland als fysiek logistiek knooppunt dan afgenomen zijn, Nederland blaast nog wel zijn partij mee als het gaat om de kennis op logistiek gebied. De logistieke regiefunctie is daardoor juist in belang toegenomen. Hetzelfde geldt voor de kennis op het terrein van de distributie. En ook de juridische expertise en de kennis op het gebied van landbouw, bloementeelt en water-

werken hebben geleid tot het ontstaan van tal van virtuele infrastructurele netwerken. Dikwijls gaat het hier om flexibele kennisclusters, waarin experts tijdelijk met elkaar samenwerken om kennis uit te wisselen en deze vervolgens verder te ontwikkelen. Bedreigingen worden kansen. De gigantische CO₂-emissies die een gevolg waren van de ongebreidelde economische groei en de gigantische internationale mobiliteit vormden bijvoorbeeld eerst een bedreiging, en samen met nog een aantal andere factoren (de onderhandelingsprocessen die bij het eeuwige gepolder horen, de toenemende overdruk op de omgeving en de 'follow the money'-mentaliteit) de impuls voor innovatieve en bestendige oplossingen voor duurzaamheid en de verdeling van de schaarse ruimte.

Dat neemt niet weg dat de praktijk al snel uitwees dat de concurrentie tussen de vele knooppunten enorm is. In deze zware strijd komen er net zo snel nieuwe knooppunten bij als dat bestaande knooppunten het onderspit delven. Doordat de infrastructurele systemen decentraal en kleinschalig zijn, staat daar tegenover dat de economische boost zich niet tot de Randstad beperkt. Ook op regionaal niveau zijn er tal van nieuwe ontwikkelingen te zien, zeker waar het gaat om virtuele infrastructurele netwerken. Veel van die kleine, decentrale infrastructurele systemen zijn met elkaar verknoopt, tot ver over de landsgrenzen heen. Geen wonder dat de ontwikkeling van internationale standaarden een grote vlucht heeft genomen. Omdat alle publieke infrastructuur in private handen zijn, spreekt het voor zich dat standaardisatie op basis van performance in deze vloeibare wereld een absolute noodzaak is. Omdat iedereen daarvan het belang inziet, willen ook alle partijen daarin mee. De overheid stimuleert standaardisatie voornamelijk als gebruiker, niet als beleidsmaker. Regels heeft Nederland niet veel meer. De standaarden zijn open en transparant en worden niet afgedwongen door bureaucratistische systemen. Het vertrouwen in de marktwerking en het zelfhelende vermogen van de maatschappij is bijna absoluut. De rol van de overheid is daardoor beperkt tot het door middel van certificatie delegeren van de verantwoordelijkheid aan private toezichhouders. Maar meer nog houden actieve, transparante media en consumentenorganisaties een scherp oog in het zeil. Milieubewegingen, kennisinstituten en andere NGO's zijn steeds belangrijkere actoren geworden. Dat legt een grote verantwoordelijkheid bij deze instanties, en die nemen ze graag. Kwaliteit is immers onderscheidend. Het heeft ook geleid tot de bloeiende sector van mediation. Het motto in deze wereld is: wie het geld heeft, mag het zeggen. Maar ook: wie het geld heeft, mag bepalen wat kwaliteit en nieuwswaardig is. De stem van de laag- en ongeschoolden die niet of nauwelijks profiteren van de economische bloei die Nederland nu al weer enige tijd beleeft, klinkt dan ook nauwelijks door. Daardoor is de meerderheid van 'Nederland' slecht geïnformeerd over hun niet te benijden situatie. Er rest aan-

hangers van radicale bewegingen als DBE dan ook niets anders dan vanuit de achterstandswijken waar zij op een kluitje wonen, plannen te smeden om het kwetsbare systeem aan te vallen. Criminaliteit en sabotage van infrastructu-
rele netwerken nemen hand over hand toe. Aan de 'ingebouwde veiligheid' op basis van wederzijds vertrouwen hebben saboteurs per definitie maling, zoals de praktijk steeds vaker leert. Saillant is dat de virtuele infrastructurele netwerken die de saboteurs in staat stellen om lokaal, nationaal en internationaal effectief samen te werken, tegelijkertijd vaak het doelwit zijn van hun acties. Dit probleem is moeilijk te tackelen, zeker omdat de overheid voornamelijk een faciliterende en nauwelijks een controlerende rol heeft.

Onder delen van de Nederlandse bevolking heerst angst dat zij nu ook voor een Chinees salaris en onder Chinese arbeidsvoorwaarden moeten gaan werken. Maar net zo snel als deze onderbuikgevoelens zich aandienen, worden ze terzijde geschoven. De mondige, kundige en realistische burgers polderen lustig door. Niet voor niets kozen zij enige tijd geleden de zonnebloem als symbool voor deze zonnige periode. De vergelijking met de Flowerpower-tijd uit de jaren zestig van de 20^e eeuw dringt zich daarmee op, al is die misleidend. Want in die periode waren het de hippies die zich verzetten tegen de gevestigde orde, terwijl de bloemenkinderen van nu zelf de gevestigde orde vormen waartegen de minderbedeelde minderheid zich verzet.

GO WITH THE FLOW

Dat neemt niet weg dat Nederland zich in deze vrije en voor de meerderheid blijde maatschappij heeft ontwikkeld tot een culturele hub. Met name in Amsterdam is de creatieve industrie sterk. Dat maakt Nederland internationaal

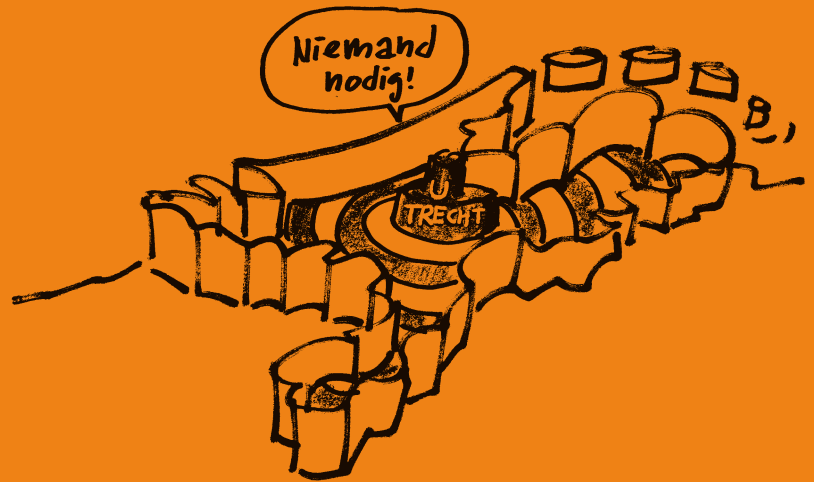

extra aantrekkelijk, voor toeristen, maar zeker ook als vestigingsplaats voor het bedrijfsleven, voor kennisinstellingen en NGO's. Omdat de verschuiving van het economische zwaartepunt naar het oosten bijna compleet is, is het de vraag hoe lang 'Nederland' nog een aantrekkelijk vestigingsoord voor hoofdkantoren van ondernemingen blijft. Wanneer zij nu echter overwegen te vertrekken, dan wegen de flexibiliteit en de toegankelijkheid van de maatschappij, alsmede de consensusgerichtheid van het multiculturele en internationaal georiënteerde Nederland voorlopig nog het zwaarst. Ook voor hen zijn De Geus en zijn makkers onzichtbaar. Zij werken vooral samen met de 'zilveren vloot' die Nederland heeft. En ze moeten wel, want het onderwijs in Nederland liet in het recente verleden helaas behoorlijk te wensen over. Het grote aantal hoogopgeleide ouderen komt het land dus goed van pas. De senioren zetten hun kennis en ervaring op tal van terreinen in en zijn zo in staat hun pensioen aan te vullen. Dat laatste is overigens eerder bittere noodzaak dan overbodige luxe, want het sociale stelsel in Nederland is de afgelopen periode – onder meer ter versteviging van de Nederlandse concurrentiepositie – tot een absoluut minimum afgebrokkeld. De solidariteit tussen rijk en arm is ver te zoeken. De ontwikkeling van virtuele infrastructurele netwerken rond kennisclusters is echter een van de belangrijkste voorbeelden van de Nederlandse bijdrage aan de wereldeconomie. De zesjesmentaliteit fungeert in dit systeem met zware concurrentie als lakmoesproef; wie deze mentaliteit heeft, ontnemt zichzelf alle kansen. Het is jammer dat alle zesjes worden geweten aan mentaliteit. Zie daar de voedingsbodem van De Beuk Erin en het hiermee samenhangende sabotagerisico dat de achterblijvers vormen.

Het fluïde karakter van kapitaal ziet 'Nederland' niet als een bedreiging, maar als een natuurlijk gegeven. De deuren staan immers open en iedereen doet waarin hij of zij goed is. Nederland is zich bewust van zijn afhankelijkheid van andere landen, internationale ontwikkelingen en buitenlandse bedrijven. Het grenzeloze vertrouwen in dit systeem zou je ook als een tikkeltje naïef en idealistisch kunnen bestempelen. Maar in de praktijk blijkt dat Nederland zichzelf hierdoor juist uitdagende doelen stelt en in staat is om meerwaarde te creëren uit de stroom van goederen, mensen en data die het land in- en uitstromen. Regie houden is belangrijker dan de ontwikkeling en instandhouding van fysieke infrastructurele netwerken. "Nederland is kwetsbaar en moet daarom keuzes maken. Een slechte keuze is beter dan geen keuze maken", vonden de workshopers vroeger. In 2025 is dat maar gedeeltelijk waar. Kwetsbaar is Nederland nog altijd, maar dat geldt voor de hele wereld. Nederland heeft dan ook geen andere mogelijkheid dan met de stroom – of beter gezegd: met de vele stromen – mee te gaan en het beste eruit te halen. Ofwel: 'go with the flow'! De Beuk Erin!

2025: De Gulden Weg

Floor Basten¹

¹ De deelnemers aan dit scenario waren: Daniël Tijink (voorzitter), Floris den Boer, Niels Kastelein, Jan Kiel, Frits van Oostvoorn, Frank Schipper, Carlos Genders, Sjoukje Volbeda, Willem Wakker, Wiel Basten (verslag).

“Het achtuurjournaal met Kitty Janssen.” Ah, net op tijd. Het zag er even naar uit dat hij zijn dagelijkse overzicht van het binnenlandse nieuws zou moeten missen, maar gelukkig liep zijn vergadering van de Commissie TechnoToerisme dit keer eens niet uit. “De trein van Groningen naar Zwolle had vandaag twintig minuten vertraging. Kamerlid De Vries roept op tot een spoeddebat. Goedenavond, dames en heren.” Hij zit meteen op het puntje van zijn stoel. Vertraging in het treinverkeer? Hoe lang is het niet geleden dat dát voorkwam? “Sien!” roept hij naar boven. “Vertraging in het treinverkeer!” Meteen komt zijn vrouw naar beneden geraasd. Vertraging in het treinverkeer, daarvan wil ze het fijne wel eens weten. “Mevrouw, uw eerste reactie”, vraagt een journalist ter plaatse aan een verwaasd uitzijnde dame op leeftijd. “Ik, eh, weet gewoon niet wat ik moet zeggen! Hier zijn geen woorden voor.” “Kunt u zich de laatste vertraging nog herinneren?” De vrouw denkt lang na. Haar naar boven gedraaide ogen en haar iets naar beneden getrokken mondhoeken verraden dat ze diep graaft in haar geheugen; haar diepe rimpels verraden dat ze er daarvan veel heeft. “Nee”, besluit ze dan. “Ik kan me wel nog herinneren dat het vroeger vaker voorkwam, maar wanneer de laatste keer precies was, kan ik u zo nu niet zeggen.”

De journalist draait zich om naar een opgeschoten jongen. “Voor u is dit vast de eerste keer”, gist hij. De jongen grijnst, trekt dan een gewichtig gezicht. “Inderdaad. Dit is mijn eerste keer. En hopelijk ook mijn laatste. Het is een schandaal en ik hoop dat de verantwoordelijke gestraft wordt.” “U hoort het, dames en heren”, wendt de journalist zich rechtstreeks tot het Nederlandse volk, “de verslagenheid onder de gedupeerden is groot. Terug naar jou, Kitty.” Het nieuws van de vertraging domineert het achtuurjournaal. Met gespitste oren luisteren Anton en Sien naar de achtergronden van wat men wel een nationale ramp zou kunnen noemen. Kitty Janssen somt op. Amsterdam en Rotterdam verloren hun betekenis als internationale ‘mainport’ — in beeld verschijnt wat hiermee bedoeld wordt — en zakten terug tot het niveau van nationale toegangspoort. “Spijtig en een aanslag op de nationale trots, maar het is niet anders,” citeert ze de toenmalige minister van verkeer. “Ach”, is het commentaar van Anton, “zoals ze toen al zeiden: elk nadeel hep zijn voordeel.” “Shhht”, maant Sien hem. Ze wil niets missen van het nieuws. Kitty gaat namelijk onverstoord verder met haar uiteenzetting. Het centraal in Nederland gelegen Utrecht ontpopte zich tot het nieuwe nationale knooppunt. Positief neveneffect was dat de herinrichting van het wegen-, spoor- en waterwegennet bijdroeg aan de langgewenste oplossing van de fileproblemen. Ook voelden bedrijven en instellingen minder de noodzaak zich tegen Amsterdam en Rotterdam aan te schurken en weken ze uit naar andere gebieden in den lande, alwaar de huisvestingskosten beduidend lager waren. Opnieuw minder files in de Randstad. En in feite werd de hele verkeersdruk gelijkmatiger ver-

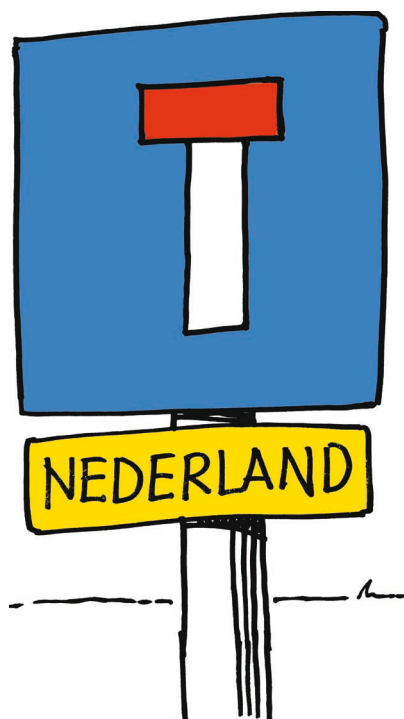
deeld over Nederland, waardoor ook het treinverkeer op adem kon komen en op tijd ging rijden. Tot dus vandaag. “Hier gaan koppen rollen!” waarschuwt De Vries in een rechtstreekse verbinding vanuit de Tweede Kamer. “Kom Anton, pak je jas, we gaan naar het café”, spoort Sien haar man energiek aan na de weerberichten. En aan de borreltafels van Nederland gonst het gesprek van de dag nog lang na. De volgende analyses passeren daarbij de revue onder het genot van menig jenever.

NEDERLANDSE BELANGEN

Oorzaak van de ontwikkelingen die uiteindelijk leidden tot deze gelijkmatige verkeersdruk en een systeem van (openbaar) vervoer waarop de rest van de wereld jaloers kan zijn — althans: zo menen de Nederlanders — was op de eerste plaats een ingrijpende verschuiving in de mondiale goederenstromen naar Europa. Na de verbreding en uitdieping van het Panamakanaal werden de havens direct aan de Atlantische Oceaan interessanter voor de containerschepen uit het Verre Oosten. Lissabon werd de toegangspoort naar Portugal en Spanje, Le Havre naar Frankrijk, Zeebrugge naar België (en via de IJzeren Rijn naar Duitsland), Southampton naar Groot-Brittannië, de Noorse en Zweedse havens naar de Scandinavische landen en Petersburg naar Rusland. Nederland verloor aan betekenis op het gebied van overslag. Het wegvallen van de maakindustrie door de verplaatsing naar lagelonenlanden leidde bovendien tot een vermindering van de uitgaande goederenstromen. De export van producten daalde. Maar deze uitbesteding had niet alleen het verdwijnen van een groot aantal laag gekwalificeerde arbeidsplaatsen tot gevolg, maar ook een verplaatsing van arbeidskrachten naar de binnenlandse infrastructuur, waardoor deze een enorme stimulans kreeg: het hele (spoor- en water)wegennet ging op de schop en werd met de grootste zorg onderhouden. De infrastructuur op het Nederlandse grondgebied werd kortom steeds meer een interne aangelegenheid.

Een andere oorzaak was het reilen en zeilen van de Europese Unie. De grotere landen van de EU gingen steeds meer de dienst uitmaken en namen besluiten die voor Nederland (en ook voor België en Luxemburg trouwens, maar dat was hun zaak) nogal eens verkeerd uitpaktten. De Nederlandse overheid besloot daarom de oren meer te laten hangen naar een scenario dat tegemoetkwam aan de Nederlandse belangen en behoeften en niet naar het door de EU enthousiast gepropageerde scenario waarin Nederland de deuren maar wagenwijd moest openzetten zodat de rest van de wereld eroverheen kon walsen. Calimero werd volwassen en legde zich neer bij zijn formaat. Gebonden door de Europese verdragen en tal van internationale overeenkomsten bleek het niet gemakkelijk dit eigengereid scenario in de praktijk te volgen. Die verdragen rigoureuus opzeggen was wat erg kort door de bocht

en zou zonder twijfel voor Nederland negatieve gevolgen hebben. Vindingrijk als de Nederlander nu eenmaal is, werd de oplossing gevonden in bilaterale sluiptwegen. Nederland trok zich terug achter de dijken. De nationale industrieën — bloemen, kippen, eieren, transport — werden versterkt en er werd weer ingepolderd. Kortom: Nederland ging infrastructureel terug naar de jaren vijftig — van het vorige millennium, wel te verstaan. En net als toen zijn het nu voornamelijk de bilaterale handeltjes die het internationaal acteren van Nederland bepalen. Men zei de wereldhandel vaarwel, en dat alles volgens het adagium “landen hebben geen vrienden, landen hebben geen bondgenoten, landen hebben alleen belangen.” Pas wanneer er voor alle partijen iets te winnen valt, komt er iets in beweging. Positief gevolg van het terugtrekken achter de dijken: de kwaliteit van producten en diensten ging omhoog en de inkomens nivelleerden.

Het antwoord op de vraag naar Nederland als profijtelijk knooppunt van transnationale infrastructuur en het en passant toewerken naar een duurzame samenleving werd dus maar deels, en dan nog eens sterk nationalistisch en zelfs chauvinistisch, beantwoord. Geen transnationale infrastructuur, wel een duurzame samenleving. Alleen met het ‘verhuren’ van de infrastructuur aan auto-, spoor- en waterwegen was, afgezet tegen de enorme kosten voor vernieuwing en onderhoud van de infrastructurele voorzieningen, nauwelijks een korst droog brood te verdienen. Geen haar op een Nederlands hoofd die

erover piekerde. Nederland is nu een land waar je wel in en uit kunt, maar niet doorheen, omdat het niet langer als transitoland wenst te functioneren.

BILATERALE AFSPRAKEN

De keuze voor dit scenario kwam niet uit de lucht vallen, maar was gebaseerd op de bevindingen van een denktank waarin overheid, bedrijfsleven en wetenschap hun krachten bundelden. Deze denktank begon zoals de meeste denktanks met een SWOT-analyse. Aan de borreltafel van Sien en Anton wordt gememoreerd dat als sterkste punt van Nederland destijds de centrale ligging in Europa en aan de zee werd genoemd. Men lacht schamper: hoe anders ging de wereld er uitzien toen duidelijk werd dat Nederland naar een marge werd geduwd. De enige corridors die de investering waard bleken, waren de corridors die de bilaterale handel met vooral buurland Duitsland ondersteunden. Die zijn dan ook behouden. De kennis van waterbestrijding werd destijds ook gezien als een sterk punt, want die kennis kon geëxporteerd worden (die onuitroeibare exportdrang leidde tot het nieuwe spreekwoord ‘je kunt de handel wel uit Nederland halen, maar de Nederlander niet uit de handel’). Dat Nederland goed kan omgaan met interne twisten werd ook als een sterk punt gezien, evenals de opportunistische mentaliteit die de Nederlander eigen is. “We zijn goed in het aan elkaar knopen van uiteenlopende infrastructuren, we hebben een goede gasinfrastructuur en we hebben een gekleurde bevolking”, aldus een trotse Sien, die de uitkomsten opsomt van de beleidsagenda zoals de denktank die uiteindelijk aan de overheid voorlegde. “Tegenover de vele sterke punten stonden volgens de denktank slechts enkele zwakke punten”, gaat ze verder. “Nederland is maar een klein land waar je als buitenland gemakkelijk omheen kunt. Het kleine oppervlak stelt zijn grenzen bovendien aan de mogelijkheden van de landbouw. Nederland heeft weinig bureaus, alleen Duitsland en België, en daardoor zijn de mogelijkheden voor bilaterale akkoorden beperkt. De bureaucratie groeide, de cultuur verarmde en er ontstonden intellectuele achterstanden. Nou, daaraan zijn we dus gaan werken en als vakbondsleider ben ik trots op wat we bereikt hebben!” Ze kan op instemming rekenen. Waarom zou alles wat van ver komt beter zijn? Nee hoor, oost west thuis best! In het scenario dat de overheid koos — in overeenstemming met de nationale meerderheid — lag het heft weer in handen van diezelfde overheid. Als eerste draaide deze de privatisering van de publieke infrastructuur terug. En dat is in 2025 aan heel veel te merken, behalve op deze bewuste dinsdag. De overheid zette verder zwaar in op normen en waarden; christelijke, mohammedaanse, boeddhistische of humanistische, het maakte niet uit, als er maar krachtige gemeenschappen ontstonden die het maatschappelijke verkeer regelden. En waar deze gemeenschappen gaten lieten vallen, probeerde de overheid die met een stortvloed aan regels en voorschriften te dichten. Dat is aan de borreltafel het enige punt van kritiek op de huidige

staat van Nederland. Het ambtenarencorps groeide namelijk stevig door deze controle- en afschermfunctie — overigens opnieuw een compensatie voor de arbeidsplaatsen die zijn vervallen door het verdwijnen van de maakindustrie. Uitvloeisel daarvan is een groeiende corruptie waartegen nauwelijks kruid gewassen is. Wie iets van de overheid gedaan wil krijgen, zoals het door de vingers zien oftewel gedogen van bepaalde situaties, zal met de geldbuidel moeten rammelen. Ja, het is ook in 2025 niet alle dagen gezellig. Het accent is sterk komen te liggen op de infrastructuur van veiligheid, waarbij camera's en registratiesystemen de hoofdrol spelen. Bedrijven die hun nationale plichten in onvoldoende mate vervullen, worden genaturaliseerd en de overheid is weer eigenaar van de leveranciers van nutsvoorzieningen. Energie werd immers schaars en de overheid trok dan ook de verdeling ervan naar zich toe. Hetzelfde gold voor een aantal buitenlandse voedingsmiddelen, die nu slechts mondjesmaat worden toegelaten en waarvan de distributie is toevertrouwd aan het Ministerie voor Voedselvoorziening.

ZELFVOORZIENEND

Nederland benutte echter zijn kansen bij het opslaan van gas. Hierdoor, alsmede door de ontwikkeling van technieken voor energieopwekking en -hergebruik, is Nederland voor een belangrijk deel zelfvoorzienend geworden. Tegelijkertijd is fors geïnvesteerd in het in eigen huis ontwikkelen van producten (het begrip 'bedacht in Holland' werd als gedeponeerd merk geaccepteerd in de kennisexport). Begin 2000 was Nederland ervan overtuigd uitzonderlijk veel kennis op tal van terreinen in huis te hebben en ging het prat op de kennis van land- en tuinbouw, van waterbeheer (bescherming tegen de zee en tegen overstromende rivieren) en van ICT. Belangrijke kansen zag de overheid

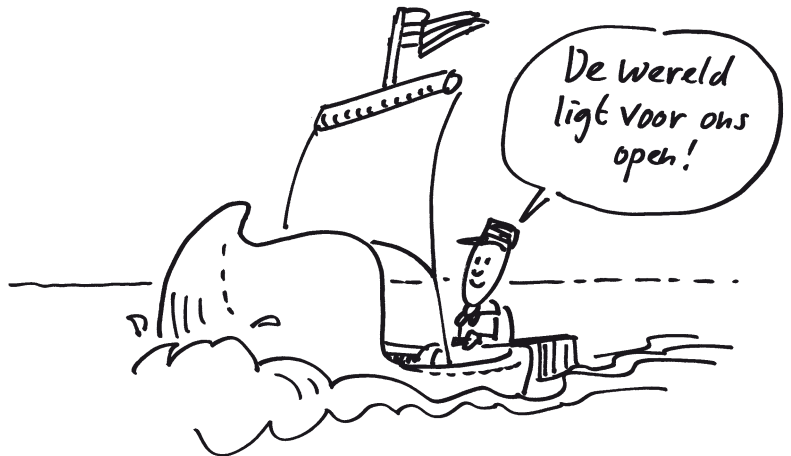
verder in het zeer kleinschalig en fijnmazig werken op de vierkante centimeter in logistiek en distributie. Ook op dit gebied waren er mogelijkheden voor de verkoop van deze specifieke kennis. De overheid en het bedrijfsleven investeerden stevig in met name het hoger beroeps- en universitair onderwijs. Daarbij ging de overheid meer sturen, ook hier weer hevig ijverend voor normen en waarden en de controle op de handhaving ervan. Wetenschappelijk onderzoek en de kennis van waterbestrijding, van agrarische technieken en van ICT werden ijzersterke punten, want de resultaten van dat onderzoek en die kennis wierpen niet alleen in Nederland vruchten af, maar bleken ook aan kennisbehoeften elders in de wereld tegemoet te komen. Innovatief Nederland ontwikkelde in hoog tempo nieuwe producten en diensten die voor een deel in eigen land vervaardigd en geleverd werden, maar die ook wereldwijd hun weg vonden als prototypen van producten en diensten.

NEDERLAND TOERISTENLAND

Maar kansen en bedreigingen gaan vaak hand in hand. Waar voor Nederland het klein zijn kansen schept, levert het ook meteen bedreigingen op. Bilaterale handel wordt wankel wanneer de vragende en de biedende partij te veel van formaat verschillen. Grote landen laten kleine landen gemakkelijk links liggen als hen dat beter uitkomt. Dat bemoeilijkt het maken van afspraken. Klein zijn is ook een kostbare zaak die een negatieve invloed heeft op de inkomsten van mensen. Maar de meeste cafébezoekers zijn trots op hun regering, die de bevindingen van de denktank vertaalde naar een door de overheid gestuurd meerjarenplan. Om van Utrecht het nieuwe nationale infrastructurele knooppunt te maken — in het spoorwegennet vervulde Utrecht deze functie immers al! — werd een nieuw stelsel van wegen ontwikkeld. Maar er was meer. Sinds mensenheugenis — en nog langer — is Nederland een waterland. Van dat gegeven werd op verschillende manieren dankbaar gebruikgemaakt. Niet alleen om de dichtregel van Hendrik Marsman, “Denkend aan Holland zie ik breede rivieren traag door oneindig laagland gaan”, meer zeggenskracht te geven, werd bij de vernieuwing van de infrastructuur ruim aandacht besteed aan de uitbouw van het stelsel van waterwegen. Dat mes bleek namelijk aan meer kanten te snijden. Waterwegen vragen relatief weinig onderhoud en er werden nieuwe en snelle passagiers- en vrachtschepen ontwikkeld die minder energie vragen, die het milieu minder belasten omdat ze minder fijnstof uitstoten en die ook nog eens een groot deel van het vervoer over de weg overnemen. “Bijkomende voordelen: de nieuwe en bestaande waterwegen gingen een belangrijke bufferfunctie vervullen in de waterhuishouding, en ze leverden nieuwe natuur op waardoor de toeristische waarde van Nederland, één groot Giethoorn, uniek in de wereld, als een raket omhoog schoot”, somt Anton op, die belast is met het uitventen van Nederlandse techniek als toeristische trekpleister. En met succes. In 2005 bezochten ruim tien miljoen buitenlandse

toeristen Nederland, van wie het leeuwendeel Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht en de badplaatsen aan de Noordzee als bestemming hadden. In 2020 was dat aantal al vele malen groter en in 2025 worden, zo voorspelt Anton op basis van de eerstekwartaalcijfers, nieuwe recordhoogtes bereikt. Ook het aantal vakantiebestemmingen is gegroeid. Met het verdwijnen van files verbeterde de mobiliteit van de toerist — niemand wil op vakantie uren in een file staan, iets wat Frankrijk maar nauwelijks lijkt te beseffen — en meer Nederlandse gebieden en plaatsen hebben aan idyllische charme gewonnen. Het bleef namelijk niet bij het genoemde nieuwe stelsel van waterwegen en meren, want ook de bouwers van windmolens voor energie zijn slim geweest. In plaats van vliegtuigmotoren op een paal bouwden ze de typische Nederlandse wind- en watermolens — maar dan wel in een hoogrendementsuitvoering. De sterk gegroeide toeristenindustrie heeft voor een groot deel de door de verplaatsing van de maakindustrie verdwenen arbeidsplaatsen gecompenseerd: half Nederland loopt weer op klompen, steekt een tulp in het haar.

Meerjarenplannen schijnen beter te werken wanneer ze een aansprekende titel hebben. Dus werd de denktank ook gevraagd daarover haar licht te laten schijnen. De suggesties varieerden van “Achter de dijken” en “Koop Hollandse producten!” tot “Dutch treat” en “De gulden weg”. De laatste titel werd met grote meerderheid van stemmen gekozen, omdat men ervan overtuigd was dat dit scenario de gulden weg — want middenweg — was naar de toekomst. En dat vindt men in 2025 nog steeds. Ook al is de gulden weg.

Nederland aan zee

Impressies en reflectie

Judith Schueler¹

.....
¹ STT, Den Haag. STT wil Daniël Tijink bedanken voor het actieve meedenken over de conclusies.

IMPRESSIES

De teksten zoals u die in dit boekwerkje Hub Holland 2025 heeft kunnen lezen, spreken voor zich. Ze zullen op elke lezer een andere uitwerking hebben en u zult er vanuit uw persoonlijke en professionele interesse uw eigen lijnen uithalen. De vraag is hoe Nederland flexibel kan anticiperen op haar rol als knooppunt van transnationale, infrastructurele netwerken, gezien de geschetste alternatieve toekomsten. Idealiter zouden we op basis van de scenario's kennisvragen, strategieën en beleidslijnen kunnen uitzetten die voor elk scenario relevant zijn. Dit is makkelijker gezegd dan gedaan, maar het is de moeite waard om naar deze robuuste lijnen in de scenario's te zoeken. We geven hier een aanzet door kritische vragen te formuleren op basis van een aantal punten, dat ons opviel tijdens de scenarioworkshops en bij het lezen van de uitkomsten. We halen terugkerende (en daarmee robuuste) thema's aan en daarnaast benoemen we een aantal interessante observaties. We nodigen u uit om op het forum van de website hubholland.eu uw eigen analyse te presenteren.

Het viel ons op dat de 'klassieke' Nederlandse knooppunten van internationale infrastructurele netwerken, zoals Schiphol en de Rotterdamse haven, in alle drie de scenario's onder druk staan. In het scenario 'Global Trust Trader' zetten de Nederlandse overheid en het bedrijfsleven zwaar in op traditionele knooppunten, omdat ze alleen als megaknooppunten kunnen concurreren.

Eigenlijk blijkt dan al snel dat de groei vooral moet komen uit de samenwerking tussen verschillende kleinere en regionale (lucht)havens om de concurrentie voor te blijven of door enorme uitbreidingen. In het scenario 'Helianthus Annuus' ontwikkelen zich veel kleine knooppunten als broedplaatsen van verschillende soorten activiteiten, waarbij fysieke stromen een steeds minder belangrijke plaats innemen. De nadruk komt ook buiten de Randstad te liggen, doordat de economische nadruk verder naar het oosten verschuift. Veel economische activiteiten komen zelfs buiten de Nederlandse grenzen te liggen of zijn in buitenlandse handen. Deze ontwikkelingen zorgen tevens ervoor dat de concurrentie voor de bestaande Nederlandse knooppunten groot is. Dat komt omdat er veel alternatieve, goedkope opties zijn die flexibel kleine stromen kunnen verwerken. In het scenario 'De Gulden Weg' verandert de focus van Nederland en keert de blik naar binnen. Dit heeft als gevolg dat ook het zwaartepunt van economische activiteiten verschuift naar het midden des lands. Utrecht ontwikkelt zich verder als knooppunt voor binnenlands en buitenlands verkeer, voor vervoers- en informatiestromen. Dit gaat ten koste van de naar buiten gerichte havens en luchthavens, die eindpunten worden in plaats van knooppunten. Utrecht is de plek waar de overheid deze stromen

kan beheersen en controleren. Bovendien ontlast het knooppunt Utrecht de drukke Randstad.

Gezien deze invulling van de drie scenario's kwamen er een aantal vragen bij ons op. Hoe kan Nederland zich voorbereiden op een toekomst waarbij grote fysieke stromen niet (meer) door Nederland stromen? Hoe kan Nederland anticiperen op een economie waarbij Schiphol en de Rotterdamse haven een minder centrale rol innemen? Hoe kan de ontwikkeling van mogelijke andere, regionale knooppunten in het oog worden gehouden, en duurzaam worden gestimuleerd? Wie winnen er? Wie verliezen er?

Het zal u ook zijn opgevallen dat Nederland zich in alle drie de scenario's lijkt te storten op het ontwikkelen van kennisknooppunten, vooral op het gebied van water en internationaal recht. Hiermee zet Nederland zichzelf in 2025 internationaal op de kaart in alle drie de scenario's. In de Global Trust Trader komt de positie van Nederland als 'third trusted party' het meest uitdrukkelijk naar voren. In een wereld vol wantrouwen biedt Nederland vertrouwen aan. Het kan zich als zodanig ontwikkelen als betrouwbare scheidsrechter voor internationale vraagstukken. Ook in de andere scenario's komt de sterke positie van het juridische kader in Nederland als waardevol naar voren.

In alle scenario's staat vast dat kennis over water een speerpunt zal zijn in 2025. Vooral in De Gulden Weg zet Nederland versterkt in op haar waterwegen, die zich uitbreiden en waaruit nieuwe vervoersoplossingen voortkomen. Kennis over water als exportproduct doet het goed in 2025. Nederland biedt niet alleen kennis aan over de bescherming tegen het water, maar draagt ook oplossingen voor het water aan.

Deze punten zetten ons aan het denken: Levert het Nederland meerwaarde op om de juridische kennis op het gebied van water en infrastructuur aan elkaar te koppelen? Op beide gebieden zijn momenteel in Nederland ontwikkelingen gaande; denk aan de oprichting van Deltares en de The Hague Academic Coalition. Het zijn ontwikkelingen met een eigen dynamiek, die ook invloed uitoefenen op de toekomstige infrastructurele vraagstukken. Hoe kan Nederland haar relatie met water op infrastructureel gebied verder uitbouwen? Welke infrastructurele systemen kunnen deze ambities ondersteunen? Aan welke randvoorwaarden dient te worden voldaan om van Nederland een aantrekkelijke broedplaats te maken voor deze kennisontwikkeling? Kunnen waterwegen inzet zijn van oplossingen voor andere infrastructurele problemen? Hoe creëert Nederland een omgeving waarin ze deze kennisgebieden met trots kan tonen?

Uit de discussies volgde ook dat de deelnemers Nederland in alle scenario's een rol toebedelen als internationale intermediair en regievoerder. In Global Trust Trader is kennis over deze stromen ruimschoots voorhanden, omdat alle beweging nauwlettend geregistreerd wordt. Helianthus Annuus biedt Nederland veel pragmatische kennis over de verwerking van stromen, doordat Nederland in staat is complexe stromen van knooppunt naar knooppunt te verplaatsen. Door kennis te ontwikkelen over stromen en knooppunten kan Nederland de regie over de fysieke stromen behouden en hoeft daardoor tegelijkertijd minder fysieke stromen te verwerken. Nederlandse uitvindingen 'bedacht in Nederland' kenmerken zich door slimme, infrastructurele oplossingen op de vierkante meter in De Gulden Weg. Ook hier speelt kennis van infrastructuur en stromen een belangrijke rol.

Overigens was de mening in Global Trust Trader dat deze kennis alleen waarde heeft als Nederland deze kennis in de etalage kan zetten. Dat kan nodig zijn om de koper van kennis te laten zien wat Nederland zoal kan, maar ook om de (buitenlandse) toerist kennis te laten maken met wat Nederland uniek maakt (zoals in De Gulden Weg). Dit betekent dat Nederland zonder de fysieke stromen haar regiefunctie slecht kan adverteren. Hebben we in Nederland waterbeheer en goederen- en passagiersstromen goed op orde, dan wordt dat een visitekaartje voor Nederland als betrouwbare regievoerder en exporteur van kennis. Ook de kennisketen rondom knooppunten door alle lagen heen dient op hoog niveau te zijn. Dat betekent dat zowel onderhoudsmonteurs als fundamenteel onderzoekers kennis moeten opbouwen, verdelen, toepassen en evalueren.

Dit levert een interessante spanning tussen virtuele regie en fysieke stromen op. Hoe kan Nederland zich goed presenteren als regisseur van stromen? Hoe bundelt en bouwt Nederland haar kennis op rond complexe stromen, knooppunten en de regie daarover? Hoe communiceert ze deze kennis?

Wat betekent dit bijvoorbeeld voor onderwijs en toerisme? Gerelateerd aan deze vragen rijst ook de vraag hoe de internationale stromen in de toekomst beheerd en gecoördineerd zullen worden? Wat zijn de governancevraagstukken van de toekomst? Kunnen we van de geschiedenis leren?

De nadruk op kennis en regie vraagt om communicatie en uitwisselingen. De kleine, flexibele knooppunten van Helianthus Annuus, de multiplex knooppunten in Low Trust Trader en ook het knooppunt Utrecht in De Gulden Weg vereisen goede infrastructures voor deze stroom van informatie. Door de afname van de fysieke stromen in de drie scenario's en de toename van de stroom informatie dringt de vraag zich op: op welke infrastructuur zou Nederland zich moeten richten om de toename ervan mogelijk te maken in 2025? Welke infrastructures kunnen de toename aan telecommunicatieverkeer aan? Zijn de oplossingen duurzaam voor Nederland? Welke innovaties zijn er te verwachten in 2025? Hoe zou Nederland kunnen anticiperen op deze ontwikkelingen?

Herkent u de hiervoor geschetste punten? Wat zijn de vragen en ideeën die de scenario's bij u oproepen?

REFLECTIE

Reflecterend op de dynamiek van de workshops viel ons eveneens een aantal punten op die volgens ons veelzeggend zijn. De meeste deelnemers voelden zich het prettigst in het Nederland van Helianthus Annuus. Het grootste discomfort voelden ze in De Gulden Weg. De deelnemers van Global Trust Trader probeerden er — ondanks het volgens hen enigszins 'ongemakkelijke' scenario — het beste ervan te maken. Volgens Ewald Breunisse van Shell die al jaren met deze scenario's werkt, spreekt dit scenario Europeanen en Nederlanders altijd zeer aan, omdat het dicht bij het Europese en Nederlandse wensbeeld ligt. Wat spreekt uit deze voorkeuren? Helianthus Annuus staat ook voor het meest zonnige scenario: de welvaart is hoog, de mobiliteit neemt verder toe, evenals de globalisering. Het vertegenwoordigt een scenario waarbij de overheid verliest en marktpartijen en burgers domineren. De nadruk ligt voornamelijk op sociale cohesie en op doelmatigheid die is gebaseerd op onderling vertrouwen. Schijnbaar voelen de deelnemers zich bij deze omgeving het meeste thuis. Louis Meuleman, moderator van deze subgroep en werkzaam bij RMNO, merkte op dat Helianthus Annuus ook het beste past bij de wijze waarop Nederland en de Scandinavische landen hun bestuur vormgeven, namelijk met veel consensus tussen de leden en minder van bovenaf gedictieerd. Het is ook het scenario waar het onderlinge vertrouwen het grootste is. Blijkbaar spreekt Low Trust Trader de samenleving veel minder aan, en

een Nederlandse samenleving die zich terugtrekt achter de dijken lijkt helemaal onwenselijk. Ondanks dat er aanwijzingen zijn dat in Nederland de jurificering doorzet en ook de hang naar autarkie en eigenheid sterker doorklinkt, blijft de wens om een Helianthus Annuus-samenleving te ontwikkelen het sterkst.

Daarnaast viel op dat de deelnemers soms moeite hadden om los te denken, wellicht ook in samenhang met het hiervoor genoemde punt. Soms werden de scenario's voor Nederland té ongeloofwaardig geacht om de consequenties van het scenario te doordenken. Dit maakte de discussies echter niet minder interessant; ze mondden uit in creatieve manieren om als Nederland onder de negatief geachte scenario's uit te komen. In Global Trust Trader zoeken Nederlanders anno 2025 de mazen van het net op om zich aan regelgeving te onttrekken. Tijdens de workshop werd deze kleine criminaliteit niet per se als iets negatiefs gezien, maar eerder als gevolg van de te ver doorgevoerde wet- en regelgeving. Tegelijkertijd weigert Nederland op internationaal vlak het spel volgens de spelregels van Amerika, Rusland of China te spelen. In plaats daarvan probeert ze vast te houden aan haar eigen waarden door deze uit te buiten als unieke waarden. Ook in De Gulden Weg, zoals vooral bleek tijdens de eerste workshop, vaart Nederland haar eigen koers en weet een positie te kiezen waarin ze zich zoveel mogelijk onttrekt aan de nationale grenzen en barrières van het heersende wereldbeeld. Nederland zal haar internationale relaties moeten behouden om zich in een wereld van nationale staten staande te houden. Helemaal afsluiten kan ze zichzelf ook anno 2025 niet. Zo maakte men van elk scenario eigenlijk een verkapt Helianthus Annuus-scenario.

Tijdens de discussies leken de kernwaarden voor Nederland te zijn: openheid, vertrouwen, overlegcultuur en tolerantie. Dit zegt iets over de manier waarop we gehecht zijn aan een omgeving waarin onderling vertrouwen, pragmatisme en best practice de uitgangspunten zijn. Uit de workshop blijkt dat we hiervoor uitdrukkelijk kiezen, ook wanneer in de omgeving wantrouwen en angst domineren. De bewuste en onbewuste weigering om zich aan te passen aan de andere scenario's riep bij een van de deelnemers de vraag op of de Nederlandse mentaliteit een veranderde wereld wel zou aankunnen. De vraag is of we deze gewenste positie kunnen volhouden? Hoe lukt dat als andere krachten tegen ons inwerken? Dat zijn grote maatschappelijke vragen, die invloed hebben op de wijze waarop we de infrastructurele systemen van de toekomst vorm geven.

De zonnige kant ervan heeft, zoals Harry van der Velde het treffend verbeeldde, een donkere schaduw waarvoor we de ogen gemakkelijk lijken te sluiten. Immers, in Helianthus Annuus is niet alles voor iedereen toegankelijk, maar slechts voor de mondige, zelfstandige, hoogopgeleide burger. Ook het milieu komt er slecht vanaf, aangezien de mobiliteit toeneemt en er geen einde lijkt te komen aan de groei. Verder heerst de gedachte dat virtuele netwerken en kennisnetwerken milieuvriendelijker zijn en minder ruimte innemen. Het is echter de vraag of virtuele netwerken per definitie duurzaam zijn, vooral als de infrastructuur als systeem wordt gezien: de energie die nodig is, de computersystemen en de mogelijke aanleg van nieuwe infrastructuur. Helianthus Annuus is ook een scenario dat ons in slaap kan doen sukkelen omdat de vanzelfsprekendheden hier groot zijn. Omdat de meeste Nederlanders het in dit scenario goed hebben, nopen weinig zaken tot dringende actie. Het is ook de vraag of de kernwaarden van Nederland, zoals die door de deelnemers tijdens de discussie werden verwoord, waarden zijn waarop Nederland zich kan en wil laten voorstaan, of dat deze waarden eigenlijk eerder een droombeeld zijn.

Kortom, in de discussies en de uitgeschreven scenario's zitten wensbeelden verborgen over hoe Nederland haar positie in Europa infrastructureel wil vormgeven, ook al was dat niet ons streven. In elk van de scenario's worden deze ideeën echter anders beargumenteerd, passend binnen de retoriek van het scenario. De breedte van de vraagstelling nodigde daartoe onbewust uit, omdat deze aanzette tot een veelomvattende kijk op infrastructurele systemen. Het is echter wel van belang om kritisch te beoordelen of de wensbeelden overeind kunnen blijven in concrete uitwerkingen ervan in strategie, beleid en onderzoek.

De duistere kant van de kenniseconomie

VERVOLG

De hier beschreven analyse nemen we mee naar de volgende fase van het verkenningstraject van de Stichting Toekomstbeeld der Techniek (STT). De scenario's zijn daarom expliciet geen eindpunt, maar het begin van een volgende fase. STT organiseert begin 2008 vijf ronde-tafelbijeenkomsten die op basis van de hiervoor geschetste scenario's gaan bekijken welke kennisvragen, innovatierichtingen en beleidsstrategieën robuust kunnen zijn voor de toekomst. Daarbij staan voorlopig de volgende vragen centraal:

- Hoe kunnen we Nederland als internetknooppunt inzetten voor een duurzame kennissamenleving anno 2025?
- Hoe kunnen we nieuwe duurzame knooppunten buiten de Randstad ontwikkelen?
- Hoe kunnen we de ambities op het gebied van internationaal recht combineren met onze ambities als infrastructureel knooppunt?
- Hoe kunnen we kennis vergaren over de beheersing van internationale, infrastructurele projecten?
- Hoe kunnen we standaarden effectief inzetten als middel voor duurzame internationale infrastructuurontwikkelingen?

De ideeën zijn nog in ontwikkeling. Via de website HubHolland.eu kunt u van de ontwikkelingen op de hoogte blijven en uw stem laten horen.

Deelnemers

scenarioworkshops in 2007

DANKWOORD

STT bedankt de deelnemers aan beide scenarioworkshops voor hun tijd, enthousiasme en energie die zij belangeloos hebben gestoken in deze workshops.

PRE-SCENARIOWORKSHOP 5 SEPTEMBER 2007, DEN HAAG

Joop de Boer	DELTA Metropool, Delft
Ewald Breunesse	Shell Nederland B.V., Den Haag
Henk Brons	VEMW, Woerden
Maurits Butter	TNO Kwaliteit van Leven, Delft
Tineke Egyedi	Technische Universiteit Delft, Delft
Sieds Halbesma	Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Den Haag
Joost van der Hart	AT Osborne, Utrecht
Susan van 't Klooster	Vrije Universiteit, Amsterdam
Louis Meuleman	Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek (RMNO), Den Haag
Roelof Jan Molemaker	Ecorys, Rotterdam
Rosemarijke Otten	STT, Den Haag
Victor van Rij	Commissie van Overleg Sectorraden COS, Den Haag
Judith Schueler	STT, Den Haag
Lena Shafir	Shafir Etcetera Design, Amsterdam
Elies Steyger	Holla Poelman Van Leeuwen advocaten, 's-Hertogenbosch / VU Amsterdam, Amsterdam
Daniël Tijink	Ministerie van Economische Zaken, Den Haag
Hans van der Veen	STT, Den Haag
Elise Verberg	Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Den Haag
Maarten van der Vlist	Directoraat Generaal Rijkswaterstaat, Den Haag
Henk de Vries	RSM Erasmus University, Rotterdam
Willem Wakker	ACE Consulting bv, Amsterdam

SCENARIOWORKSHOP 26 SEPTEMBER 2007, DEN HAAG

Jan Anne Annema	Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Den Haag
Floor Basten	OrléoN, Nijmegen
Wiel Basten	Nijmegen
Floris den Boer	Technische Universiteit Delft, Delft
Ewald Breunese	Shell Nederland, Den Haag
Erik van de Burgwal	SenterNovem, Den Haag
Wil van Egdom	Global Services, Amsterdam-Zuidoost
Tineke Egyedi	Technische Universiteit Delft, Delft
Carlos Genders	Royal Haskoning, Amsterdam
Joost van der Hart	AT Osborne, Utrecht
John Huys	Nijmegen
Niels Kastelein	Berenschot, Den Haag
Jan Kiel	NEA, Rijswijk
Susan van 't Klooster	Vrije Universiteit Amsterdam, Amsterdam
Louis Meuleman	Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek (RMNO), Den Haag
Roelof Jan Molemaker	Ecorys, Rotterdam
Ad van Ommen	Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Den Haag
Frits van Oostvoorn	Stichting Energieonderzoek Centrum Nederland, Petten
Rosemarijke Otten	STT, Den Haag
Karla Peijs	Provincie Zeeland, Middelburg
Frank Schipper	Technische Universiteit Eindhoven, Eindhoven
Judith Schueler	STT, Den Haag
Lena Shafir	Shafir Etcetera Design, Amsterdam
Ernst Storm	Regio Randstad, Utrecht
Daniël Tijink	Ministerie van Economische Zaken, Den Haag
Hans van der Veen	STT, Den Haag
Harry van der Velde	Zicht Visie en Verbeelding, Utrecht
Elise Verberg	Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Den Haag
Sjoukje Volbeda	Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag
Jan Vreeburg	KIWA, Nieuwegein
Henk de Vries	RSM Erasmus University, Rotterdam
Willem Wakker	ACE Consulting, Amsterdam
Michiel van Well	STT, Den Haag
Eddy Westerveld	AT Osborne, Utrecht

STUURGROEP STT-VERKENNING HUBHOLLAND

Nico Anten	Connekt, Kenniscentrum voor Verkeer en Vervoer, Delft
Bas Bollinger	ARCADIS N.V., Amersfoort
Leon Hombergen	Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Den Haag
Louis Meuleman	Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek (RMNO), Den Haag
Ad van Ommen	Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Den Haag
Karla Peijs (voorzitter)	Provincie Zeeland, Middelburg
Victor van Rij	Commissie van Overleg Sectorraden COS, Den Haag
Johan Schot	Technische Universiteit Eindhoven, Eindhoven
Judith Schueler	STT, Den Haag
Lena Shafir	Shafir Etcetera Design, Amsterdam
Geert Teisman	Erasmus Universiteit, Rotterdam
Daniël Tijink	Ministerie van Economische Zaken, Den Haag
Jaap van Till	Stratix Consulting, Hilversum / Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, Arnhem
Hans van der Veen	STT, Den Haag
Sjoukje Volbeda	Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag
Margot Weijnen	Technische Universiteit Delft, Delft

Samenwerkingspartners voor deze verkenning

In deze verkenning is nauw samengewerkt met de Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek (RMNO). De samenwerking is geformaliseerd in het kader van de Commissie van Overleg Sectorraden COS, waarvan het RMNO en STT beide lid zijn.

RAAD VOOR RUIMTELIJK, MILIEU- EN NATUURONDERZOEK (RMNO)

De RMNO is een excellente raadgever, gebaseerd op zijn expertise op het gebied van transdisciplinaire methodologie voor het verbinden van kennis en beleid, voor de fysieke leefomgeving. De RMNO stimuleert de co-creatie van nieuwe kennis en draagt vanuit zijn rol als raadgever bij aan de kwaliteit van integrale ontwikkeling en implementatie van beleid.

COS

De Commissie van Overleg Sectorraden COS is het onder de Raamwet Sectorraden voor onderzoek en ontwikkeling opererende parapluorgaan van samenwerkende Sectorraden en andere verkenningsscolleges. De COS is een overlegplatform en heeft tot doel het bevorderen van samenwerking tussen leden bij verkenningen en (programmerings)studies, bevordering van methodiek- en instrumentontwikkeling en gemeenschappelijke belangenbehartiging. De sectorraden, die onder de COS-paraplu functioneren, zijn onafhankelijke verkenning- en programmeringsscolleges. Ze zijn interdisciplinair van opzet en bestaan uit vertegenwoordigers van maatschappij en bedrijfsleven, onderzoekswereld en overheid (adviserend lid). Op basis van bijvoorbeeld middellange- en langetermijnverkenningen en gesignaleerde trends formuleren zij prioriteiten voor het van overheidswege gefinancierde maatschappijgerichte onderzoek. Ook niet-sectorraden kunnen onder bepaalde voorwaarden lid zijn van de COS. COS-leden zijn:

- Raad voor Gezondheidsonderzoek (RGO).
- Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek (RMNO).
- InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster/NRLO.
- Stichting Toekomstbeeld der Techniek (STT).

Meer informatie over de COS-leden en de projecten vindt u op de website: www.cos-toekomstverkenningen.nl.

Stichting
Toekomstbeeld
der Techniek

*Voor meer informatie en discussie verwijzen wij u naar:
www.hubholland.eu*

